

הרב אלישע אבינר

ר"מ בישיבת "מרכז הרב"

שורש המחוייבות לקיים את התורה¹

קבלת האומה

במסכת שבת (דף פח א) שנינו:

"ויתיצבו בתחתית ההר (שמות יט) – א"ר אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב "קיימו וקיבלו היהודים" – קיימו מה שקיבלו כבר".

"מודעא" היא הצהרה של אדם המבטלת את תוקפו המשפטי של מעשה העתיד להיות נכפה עליו. גם אם הוא יאלץ לבצע את המעשה מתוך איומים וכפייה, אין למעשה כל תוקף משפטי.

רב אחא טוען שלא היה כל תוקף משפטי לקבלת התורה במעמד הר סיני כיון שהתורה נכפתה על עם ישראל. רק בימי אחשורוש הוסרה ה"מודעא", לאחר שבני ישראל קיבלו שנית את התורה, והפעם מתוך רצון והסכמה מלאה.

נקודת המוצא של דרשתו של רב אחא היא שהחובה לקיים את התורה נובעת מקבלתה מרצון, מההסכמה וההתחייבות החופשית לקיים את מצוותיה.

הראשונים על הסוגיה (ביניהם: התוספות, הרמב"ן, הרשב"א והר"ן) פירשו את אימרתו של רב אחא כפשוטה והתייחסו אליה כעיקרון יסודי הקובע את טיב המחוייבות של עם ישראל לקיים את מצוות התורה. לכן הם הירבו לעיין באימרה זו ולברר את משמעותה.

הרמב"ן, ובעקבותיו רבים מהראשונים, הסיק ממנה שעם ישראל לא היה מחוייב על פי דין לקיים את המצוות בימי בית ראשון בגלל שלא היתה קבלה מרצון. ולכן הקשה מדוע חרב הבית הראשון וגלו בני ישראל בגלל עוונותיהם? מה פשעם ומה

1. מאמר זה הוא פרק אחד מתוך חיבור מקיף העוסק בהיבטים הלכתיים ואמוניים של נושא הכפייה על המצוות. מאמר זה מעיר על עיקרון הקבלה וההסכמה שמונח ביסוד המחוייבות שלנו לקיים תורה ומצוות.

חטאתם בעוברם על התורה בשעה שלא היו חייבים בשמירתה? וזו לשונו (בחידושו על אתר):

"והא דאמרינן בענין אגדה 'הא מודעא רבא לאורייתא' ומתריך 'כבר קבלוה בימי אחשורוש'. קשה לי וכי מה קבלוה זו עושה מסופו של עולם לתחילתו? אם קודם אחשורוש לא היו מצווים למה נענשו? ואם נאמר מפני שעברו על גזירת מלכם, אם כן בטלת מודעא זו! ועוד למה הצריכם לקבלה וברית?!"

הרמב"ן שואל, אם חובת האומה לקיים את התורה מותנית בקבלת התורה מרצון, וזו היתה חסרה עד ימי אחשורוש, לא מובן מדוע עם ישראל נענשו בגלות בסוף ימי בית ראשון. ואם "מפני שעברו על גזירת מלכם", כלומר, אם החובה לקיים את התורה אינה מותנית בהסכמת האומה אלא היא גזירה שעם ישראל חייב לקיימה - "אם כן בטלת מודעא זו! ועוד למה הצריכם לקבלה וברית?!" כלומר, אין משמעות למודעא, ואין צורך ב"קבלת התורה" ובכריתת ברית עם ישראל. הרמב"ן בתשובתו חוזר להנחת היסוד שלו, שהחובה לקיים את התורה מותנית בקבלתה מרצון.

ונראה לי לומר דמתחילה אף על פי שהיה להם מודעא מכל מקום לא נתן להם הארץ אלא כדי שיקיימו התורה כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות, וכתוב (תהלים קה): 'ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים ירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו', והם עצמן מתחילה לא עכבו בדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום אלא ברצון נפשם מעצמם אמרו 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע', לפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ.

משגלו מסרו מודעא על הדבר מדכתיב (יחזקאל כ'): 'והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן', וכדאמרינן באגדה (סנהדרין ק"ה א') 'רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו וכו'. לפיכך כשבאו לארץ בביאה שניה בימי עזרא עמדו מעצמם וקבלוה ברצון, שלא יטענו עוד שום תרעומות, והיינו בימי אחשורוש שהוציאם ממות לחיים והיה זה חביב עליהם מגאולה של מצרים.

הרמב"ן מבחין בין החובה לשמור את התורה בארץ ישראל לחובה בחו"ל. הישיבה בארץ ישראל מותנית בקיום התורה. זהו תנאי בסיסי. אם עם ישראל עובר על חוק ה' הוא מאבד את זכותו לנחול את הארץ והוא גולה ממנה. אין זה תלוי בהסכמת האומה. הרמב"ן נאמן בזה לשיטתו, בפירושו לתורה, שנוכחותו של "אלוקי הארץ" בארץ ישראל מחייבת את כל היושבים בה. ומכאן הערך המיוחד של קיום המצוות דוקא בארץ ישראל.

הרמב"ן מוסיף שהאומה היתה מודעת לתנאי זה והיא הסכימה לו - שמירת התורה תמורת הארץ. אבל משגלו ישראל נתעוררה השאלה, מדוע לקיים את התורה, מהי החובה האישית לשמור את מצוות ה' בלא תלות בארץ ישראל? זוהי ה"מודעא רבה". בשובם לארץ, בימי עזרא, קיבלו עם ישראל מרצון לקיים את התורה בלא שום התנייה "שלא יטענו עוד שום תרעומות"².

דיוני הראשונים במאמרו של רב אחא מעידים בצורה ברורה שהם אימצו אותו כפשוטו, ובכללו גם את הקביעה שהחובה לקיים את התורה נובעת מקבלת התורה מרצון, ואין תוקף מחייב לקבלת מטלה רוחנית מתוך כפייה. הנחת היסוד היא שהקשר הבסיסי עם התורה צריך להיות בנוי על הזדהות פנימית. היא היתה חסרה במעמד הר סיני והיא הושלמה בתחילת ימי בית שני.

לאור קביעה זו מתעוררת שאלה: מה יוצר היום, אלפי שנים אחרי קבלת התורה בסיני, אלפי שנים אחרי "ימי אחשורוש", את המחוייבות שלנו לקיים את התורה? נדמה ששני עקרונות יסוד נוספים מונחים כאן.

א. מאותה שעה שקיבלו עם ישראל מרצון לקיים את התורה, הם חייבים בקיומה לדורי דורות. הקבלה יוצרת התחייבות - כעין התחייבות חוזית - שאי אפשר לסגת ממנה לעולם. ההתחייבות מרצון של דור אחד מחייבת את כל הדורות הבאים. אין צורך בחידוש הקבלה בכל דור.

עיקרון זה מופיע בצורה מפורשת בשו"ת הריב"ש (סי' שצט) ביחס לתקנת בני העיר. הריב"ש קבע ש"יכולים בני העיר לעשות תקנה עליהם ועל זרעם". הוא הסתייע ב"משפט החרם" של הרמב"ן ביחס ל"קבלת הרבים" (= הסכמת הרבים על תקנה) שהיא חלה "עליהם ועל זרעם, נראה אף לנדירים כן בכל קבלת רבים". הרמב"ן מוכיח זאת מקבלת התורה. קבלת התורה של דור אחד מחייבת את כל הדורות הבאים. וזה לשונו:

"כדאשכחן (= כמו מצינו) בקבלת התורה וכן במגילה וכן בצומות".

בדומה לזה כתב הרמב"ן בפירושו על התורה (לדברים כט יג), על פסוק "פן יש בכם שורש פורה ראש", וזו לשונו:

"כי האב שורש, והבן נצר משורשיו יפרה'. והזכיר ה'שורש' לומר כי הוא (= האב) יכול להביא באֵלה (= בקללה ושבועה) את הדורות הבאים".

2. ר' ה"משך חכמה" מבאר בזה את לשון הפסוק "ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ" (דברים ד יד). "לעשותכם" מתפרש ככפייה על המצוות (ועישוי = כפייה). לפני הכניסה לארץ לא היתה הצדקה לכפות את המצוות, בגלל "המודעא רבה לאורייתא". לכן מדגיש הפסוק "לעשותכם בארץ", הכפייה מוצדקת רק בארץ כפי שכתב הרשב"א שאם לא יקיימו את המצוות אין להם זכות לשבת בארץ ישראל שעל מנת כן היא ניתנה להם.

אם האב - כלומר, דור האבות - מקבל על עצמו את ה'אֵלָה' הוא מכניס בה גם את בניו.

ב. העיקרון השני הוא שקבלת כלל העם מחייבת את כל היחידים, ואין צורך בקבלה אישית של כל יחיד ויחיד.

רבים מן המפרשים פירשו שזהו הרקע לטיעונו של הבא להתחמק מקיום הברית המוזכר בפרשת ניצבים: "פן יש בכס איש... והיה בשומעו את דברי האֵלָה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי אם בשרירות ליבי אלך" (דברים כט יז-יח). מדוע סבור הוא שדברי האֵלָה לא יחולו עליו?

השיב הרמב"ן שהוא סבור ששלום יהיה לו מפני שהוא סירב לקבל על עצמו את הברית ביחד עם עם ישראל, הוא איננו מחוייב לה ועל כן האֵלָה אינה חלה עליו:

"אינני מקבל עלי את השבועה 'כי בשרירות ליבי אלך' כל ימי וכל חפצי אעשה.

ולא יאבה ה' בעבור שאיננו מקבל אֵלָתו לסלוח לו, אבל יעשן עליו אפו כיון שבא בבריתו לפני כל עם ישראל".

ה' איננו פוטר אותו בטענה זו כיון "שבא בבריתו לפני כל עם ישראל". כלומר, היחיד נגרר אחר הכלל.

גם רבי יצחק עראמה בספרו "עקידת יצחק" (שער צט) מדגיש שהאֵלָה מופנית כלפי מי שמודה בתורה ואינו נזהר בשמירתה. על רקע זה קם היחיד ומבקש שלא לקבל על עצמו את דברי הברית וכופר בכל יסודות האמונה; מתוך הנחה ש"הכופר בכל - פטור". אם כתוצאה מכך יסיר ה' את השגחתו הפרטית ממנו, עדיין - כך הוא מניח - יזכה להגנה ולברכה במסגרת הכלל. "יקבל הטוב וההצלה בתוך הכלל".

התשובה על טענתו היא ש"ראוי שישמר עם הקצת דין הכלל, אחר שהכלל עומד במקומו ואי אפשר לזוז ממנו. לכן ירבצו בו כל האלות הכתובות". דין הכלל שקיבל מרצון את הברית חל על היחיד, גם אם היחיד לא קיבל על עצמו את דברי הברית.

3. המהר"ל מזכיר אף הוא את העיקרון הנ"ל: א. בפירושו "גור אריה" עה"ת פרשת ניצבים, ביחס לברית ערבית מואב הנכרתת גם עם הדורות הבאים: "וא"ת, אחר שלא היו בעולם, איך אפשר לְכָרוֹת ברית עמהם, והלוא אינם בעולם? ויש לתרץ... דהא אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד תבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, ואין בי"ד כמו בי"ד של משה". ב. ספר "נצח ישראל" פי"א: "אין כורת עמהם ברית מצד שהם פרטים, אלא מצד שהם אומה, דהיינו שם ישראל, ודבר זה כולל אותם שהם עתה לפניו וכן אותם שנולדו אח"כ שכולם שם אומה ישראלית עליהם".

וביאר ב"פחד יצחק", פורים ענין יד: "כלל ישראל נחשב כקומה אחידה ויחידה, וכשם שכל יחיד ויחיד יכול לחייב עצמו על ידי קבלה, כמו כן יש בכוחו של כלל ישראל לחייב עצמו על ידי קבלה, וחלה החובה לקיים קבלה זו על כל יחיד ויחיד מישראל בכל הדורות ובכל הזמנים".

נדמה שבדברי הראשונים הנ"ל טמונה הנמקה לכפייה על המצוות. לפי הראשונים הנ"ל, הצידוק לכפייה היא ההסכמה המחייבת לקיים את התורה. הסכמה זו היא בעלת תוקף משפטי מחייב, כעין חוזה. הכפייה נועדה לאלץ את מי שמיפר את החוזה לעמוד בהתחייבותו. קביעה זו היא הבסיס הרעיוני להצדקת הענישה על עבירות, ועליה הוסיפו קביעה נוספת: הסכמת דור האבות מחייבת את דור הבנים. הוי אומר: נקודת המוצא היא ההסכמה.

"חוב גמור"

יש שהתנגדו להסבר זה. בראשם עומד האברבנאל. בפירושו לתורה (פרשת ניצבים) מספר האברבנאל שחכמי אראגון התווכחו כיצד להבין את תוקפה של ברית ערבות מואב שנכרתה גם עם הדורות הבאים: "לא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת... כי את אשר ישנו פה... ואת אשר איננו פה עמנו היום" (דברים כט יג-יד). כיצד ניתן לכרות ברית עם הדורות הבאים שלא נכחו במעמד כריתת הברית?

האברבנאל דוחה על הסף את השיטה שסוברת שקבלת דור אחד מחייבת את הדורות הבאים. כל דור עומד בפני עצמו, ואין לראותם כיחידה אחת. ממילא לא ניתן לבסס את המחוייבות לקיים את התורה על עיקרון ההסכמה. לכן מגיע האברבנאל למסקנה שהחובה של עם ישראל לדורותיו לשמור על ברית סיני וברית ערבות מואב אינה תלויה בהסכמת דור האבות. יתירה מזו, המחוייבות של עם ישראל לשמור על הברית איננה תלויה בכלל בהסכמתו ובהתרצותו, אלא היא חובה גמורה על עם ישראל בגלל חסדי ה' עליהם - יציאת מצרים ומתנת ארץ ישראל. ביציאת מצרים זכה ה' ב"גופם ונפשותם" של ישראל תמורת שחרורם מעבדות והצלתם, בערבות מואב נתווספה מתנת ארץ ישראל. וזו לשונו:

"אם היה הברית ההיא כדרך שני אוהבים שעושים זה לזה ברית אהבה ונאמנות, היה הספק עצום וקשה-ההתרה (= בלתי פתיר) איך יחוייבו בו ובשבועתו הבנים אשר עדיין לא היו בעולם. אבל להיותו ברית ושבועה חוב גמור שהיו גופותיהם חייבים ומשועבדים וארצותם גם כן, לא יתכן שהבאים מהם (= הדורות הבאים) יסורו מאותו חיוב".

לפי האברבנאל, יסוד הקבלה וההסכמה הוא שולי. החובה לקיים את התורה אינה נובעת מההסכמה של עם ישראל אלא היא "חוב גמור" תמורת ה"גוף" שלנו והארץ שלנו, כלומר תמורת חיינו וחירותינו, וארצנו. מבחינה זו אין כל הבדל בין דור האבות לדור הבנים. אלו ואלו חייבים לה' באותה מידה.

”חוק טבע”

מיוחדת היא שיטת רבי יצחק עראמה, בספרו ”עקידת יצחק” (דברים שער צט). גם הוא קובע בפסקנות ש”אין אדם מוריש לבניו ולזרעו אחריו חובת נדר ושבעות איסור לדורות עולם באופן שלא יוכלו למחות בו” (בניגוד לשיטת הרמב”ן), ויחד עם זה הוא מתנה את החובה לקיים את התורה בקבלה ובהסכמה של עם ישראל (בניגוד לשיטת האברבנאל). מחד, הוא דוחה את שיטת ההסכמה, מאידך הוא דוחה את שיטת ה”חוב גמור”. על כן הוא מתקשה בהבנת תוקפן המחייב של ברית סיני וברית ערבות מואב.

רבי יצחק עראמה משיב שברית ערבות מואב איננה התחייבות במובן הרגיל ואף לא ביטוי לחוב גמור אלא ”חוק טבע”.

”קיום ודיבוק (= הקשר בין ישראל לה’) טבעי הכרחי, גדול וחזק ממנו, לא ישוער ביטולו בשום צד וענין שבעולם”.

הוא אומר: הקשר בין ישראל לה’ – האמונה בה’ והנאמנות הכללית למצוותיו – מונח בטבע האומה הישראלית ואין לו ביטול. כשם שה’ הטביע בבעלי החיים את הרצון לחיות וגם אם פרט בודד עלול לחרוג מחוק טבעי זה, לא יחרגו ממנו ”כל אישי [= פרטי] אותו המין”], כך ביחס לזיקה של ישראל לה’:

”לא תשוער אפשרות הינזר (= התנתקות) האומה הזאת מאלוהים וממצוותיו וחוקיו בשום פנים, כי הוא חוק מוטבע בהם יותר חמור ויותר חזק משבעה... כי לא ישוער לאומה (= הישראלית) שתבחר בסורה (= לסור) מעל אלוהים בשום אופן, כמו שלא ישוער שיבחרו כל האנשים ליחנק יום אחד”.

ובניסוחו של מרן הראי”ה קוק זצ”ל (משפט כהן, קמד ו):

”הנה ב’עקידה’ פרשת נצבים, מאריך הוא לבאר את תוכן הברית שכרת הקב”ה עם ישראל בערבות מואב, שהוא בנוי על יסוד סילוק הבחירה מהכלל כולו. ולדבריו לא נאמר ’הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים’ כי אם דוקא על הפרט, אבל כלל ישראל כשם שיש כריתות ברית על קיומו כן יש כריתות ברית שלא יעזוב בכללו את ברית ה’. ולא ראיתי מחכמי ישראל הגדולים מי שחולק עליו בזה”.

חוק טבע זה הוא יסודן של שתי הבריתות: ברית סיני וברית ערבות מואב.

בדרך זו פירש רבי יצחק עראמה גם את מאמר חז”ל במסכת שבת על כפיית ההר כגיגית. הוא מציין שרב אחא בר יעקב, הקובע שכפיית ההר יוצרת ”מודעא רבה לאורייתא”, מערער לא רק על מחויבות דור הבנים אלא גם על מחויבות דור

האבות, "גם לאבות עצמם בטענת אונס והכרח, שהוא ערעור יותר חזק". כלומר, בלא קבלה מרצון, אין מחוייבות. תשובת חז"ל על טענת רב אחא היא: "כבר קבלוה בימי מרדכי". כלומר, צודק רב אחא בטענתו שהשבועה שנשבעו ישראל במעמד הר סיני איננה תקיפה מבחינה משפטית מפני שהיא הושגה בכפייה, אבל אין זה כל כך משמעותי מפני שהמחוייבות של ישראל לקיים את התורה אינה נובעת מהסכמתם הרשמית. הזיקה של ישראל לה' היא יותר עמוקה, היא נעוצה ב"הכרח חיותם". הרגשה זו התגלתה במלוא עוצמתה בימי מרדכי.

"שאו ראו והכירו שאם ישוער להם לצאת מתחת ידו (של ה') ומשמרתו יתעלה, היו כולם נכונים (= מזומנים) לשמד להרג ולאבד רגע אחד, שהפורש ממנו (= מאת ה') הוא פורש מן החיים".

בהמשך דבריו ולאור העקרונות השונים שהוא קבע, דן ר' יצחק עראמה בחובה של האומה ובחובה של היחיד כלפי התורה, ובענישה שמגיעה למי שעובר על חוקי ה'. לשם כך הוא מגדיר מהו היקפו של ה"חוק הטבעי" הנ"ל.

ר' יצחק עראמה מבחין בין שני סוגי הפרת ברית. א. "נסיגה כללית וכפירה בעיקר", כלומר מאיסה גמורה בה' ובתורתו. ב. אי שמירת התורה "עם היותם מודים בה ובלתי כופרים בעיקרה", כלומר, ביטול מצוות עשה ולא תעשה ברמה המעשית יחד עם קבלת התורה ברמה העקרונית.

בכל סוג קיימת תת-חלוקה: הפרת הברית בהיקף של כלל האומה, והפרת הברית על ידי מיעוט באומה.

החוק הטבעי מתייחס רק לסוג הראשון ורק בהיקף של כלל האומה. חוק טבע הוא שכלל ישראל לא יכפור בתורה, "בעיקר מה שהנחילה אבותינו לגמרי, מבלי השאיר שורש וענף". לעולם לא יוצר מצב שבו רובו של עם ישראל ימאס במורשת אבותיו, כיון שההתחברות אליה היא "חוק טבעי". זהו מובנה של ברית ערבית מואב הכוללת את כל הדורות כולם, "את אשר ישנו פה... ואת אשר איננו פה עמנו היום" (דברים כט יג-יד). הברית אינה מטילה משימות אלא מטביע טבע קבוע. נטישה כללית של מסורת האומה היא מציאות בלתי אפשרית. אבל, זלזול בקיום תורה ומצוות גם מצד כלל ישראל, הוא אפשרי. ועל כך נאמרו התוכחות שבתורה ונקבע עונש של גלות.

לאחר הנחה זו דן רבי יצחק עראמה מהי ההצדקה להעניש את הכלל או היחיד שחוטאים? הוא עונה: אם רבים או יחידים מודים בעיקר ועוברים על מצוות ה', "ודאי זה יתחייב בעונש... על פי הודאת עצמו, כיון שהוא מודה בקבלת התורה ההיא אשר מניחה את העונש ההוא". ההצדקה לענישה היא הכרת החוטא במערכת הענישה! תשובה זו מעידה על כך שיסוד הענישה היא הקבלה.

על כן נשאלת השאלה מהי ההצדקה לענוש יחיד שכופר בעיקר התורה ובכלל זה גם במערכת הענישה של התורה? השאלה נשאלה רק ביחס ליחיד מפני שלא קיימת אפשרות שהאומה כולה תנקוט בדרך זו. משיב רבי יצחק עראמה ש"קצת העם (= המיעוט) הכופר ייענש על דברי התורה אשר יודו בה (= בתורה) כללו (= רוב העם), כי הכלל כולו כאיש אחד". פירוש: למרות שהמיעוט איננו מודה בתורת ה', הוא נענש מפני שהוא מהווה חלק מכלל ישראל המודה בתורה. "וזה מתחייב מהיות כל האומה בכללה כעצם אחד או כאיש אחד".

למדנו, איפוא, שלמרות שרבי יצחק עראמה חולק על הראשונים שסוברים שהסכמת דור האבות היא הבסיס למחויבות של דור הבנים לקיים את התורה, מודה הוא בעיקרון הראשוני שלהם שהמחויבות לקיים את התורה והצידוק לענישה ולכפייה על המצוות מתבססים על ההסכמה של עם ישראל, על ההודאה בעיקר. הענישה מוצדקת או מפני שהחוטא "מודה בקבלת התורה ההיא אשר מניחה את העונש ההוא" או מפני שהוא מהווה חלק מהעם המודה בה.

שלוש קומות

למדנו שמצויות שלוש שיטות בראשונים בהגדרת הזיקה הבסיסית של עם ישראל לתורה. לפי הרמב"ן, היסוד הוא הקבלה וההסכמה של האומה בסיני ובערבות מואב המחייבות את כל הדורות. לפי רבי יצחק עראמה, היסוד המחייב הוא הקבלה של כל דור בפני עצמו והקבלה של דור האבות איננו מחייב את דור הבנים, אבל קיימת זיקה פנימית - חוק טבעי - בין ישראל לתורה, המבטיחה את הקבלה של עם ישראל בכל הדורות. לפי האברבנאל, היסוד הוא "חוב גמור" תמורת חסדי ה'. שלוש שיטות, כך אמנם לכאורה נראה. אבל יתכן שיש לפנינו שלוש קומות הבונות יחד את מלוא הזיקה של עם ישראל לתורה:

קומה א': המימד הטבעי (ר' יצחק עראמה). הזיקה הפנימית בין כלל ישראל לתורה. מימד נצחי, שאיננו מסור לבחירתו של כלל ישראל, המבטיח בפועל את האמונה של ישראל בה' ובתורתו. הדגש הוא על המילה "בפועל", מפני שזיקה פנימית קיימת בין כל יחיד מישראל לבין התורה. אבל זיקה זו איננה חייבת לבוא לידי ביטוי. "ברית כרותה היא שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כי אם לפי אותה המידה שהבחירה מסייעת את גילויה" (איגרת תקנה). במה דברים אמורים? ביחס לפרט, אבל ביחס לכלל אין בחירה, על כן הסגולה תמיד מתגלה.

קומה ב': המימד של ה"חוב הגמור" (אברבנאל). אשר קידשנו במצוותיו וציוונו. חייבים אנו לקיים את התורה בגזירת מלך העולם. מדוע? כיון שכל ישותנו תלויה בכך - ישותנו הרוחנית וישותנו הפיזית, ישותנו הלאומית וישותנו הפרטית. חייבים אנו לריבוננו של עולם את גופנו ואת ארצנו.

קומה ג': המימד של הקבלה מרצון, ההסכמה, המוכנות שלנו המלאה לקבל על עצמנו עול מלכות שמים ועול מצוות (רמב"ן). ההזדהות ברמת התודעה הכללית של האומה.

יש מהראשונים שהבליטו קומה אחת, ויש שהבליטו קומה אחרת. במהלך תולדות ישראל, פעמים ניתן דגש יתר לקומה מסויימת, ובדור שלאחריו משתנה הדבר. אבל, הזיקה המלאה של עם ישראל לתורה בנוייה משלושת הקומות יחד.